

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 15 – 1/2008.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/1_08/leh1_08.pdf]

AJANKOHTAISTA: VIISI KUUKAUTTA MYÖHEMMIN – HAJAMIETTEITÄ JUHLASEMINAARISTA

*Suomen Kansantietouden Tutkijain Seuran 70-vuotisjuhlaseminaari. 26.10.2007,
Joensuun yliopisto.*

Outi Lehtipuro

Miten toteutui Tarja Kupiaisen avaussanojen toive 70-vuotiaan Suomen Kansantietouden Tutkijain Seuran juhlaseminaarista (1) tieteidenvälisyydelle avoimena, uusia tuulia haistelevana, vanhaakaan hylkäämättömänä, räväkkänä, mutta ei nokittelevana keskusteluna, joka ehkä sanoisi jotain olennaista siitä, mitä folkloristiikka on?

Päivän mittaan ajattelin monta kertaa, että folkloristien puhuessa kaikesta tuntuu tulevan folkloristiikkaa: nimiä heitellään, ajatuksia kaapataan eri tahoilta sujuvasti kuten ennenkin ja tehdään niistä omia, juurikaan pohtimatta ideoiden alkuperää. Mutta mistä me todella puhuimme, mitkä asiat nousivat esiin (2) puheen virrasta, mikä meitä kiihdytti ja sytytti, mistä olisimme voineet puhua enemmän, mikä yllätti?

Kuuntelin seminaarin nauhalta yhtenä pitkänä intensiivisenä maaliskuun päivänä. Kuuntelua hallitsi oma kokemukseni runomonografistina (3) ja kenttätutkijana sekä viime vuosien sukellus ymmärtämään oman sukupolveni folkloristista elämismaailmaa tuntemaamme nykypäivään johtavana ajattelun virtana, jonka latvavedet pulppuavat jostakin kaukaa, Agricolasta asti. Silti Herakleitos oli oikeassa: emme voi astua kahta kertaa samaan virtaan. Virta ei ole sama, mutta emme myöskään me.

KUKA SAA TULKITA HISTORIAA?

Vaikka tähtäin oli tulevaisuudessa, eniten meitä Satu Apon yllyttämänä kiihdytti menneisyys, ja henkilö, joka ei ollut paikalla, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran historian (SKS) ensimmäisen osan (1831–1892) kirjoittaja Irma Sulkunen (2004). Miksi etevä ja arvostettu historiantutkija ei ymmärrä Kalevala-hankkeen ja Lönnrotin aidosti ja

perustellusti keskeistä paikkaa, vaan rakentaa seuran alkuajoista draamaa, jonka konna on Elias Lönnrot ja uhreja Carl Axel Gottlund sekä Daniel Europaeus? Miksi Lönnrotin ansioita ei esitellä samalla tavoin kuin muiden seuran perustajien?

Itse luin Sulkusen vauhdikkaasti kirjoitetun kauniin kirjan pian sen ilmestyttyä, ja vaikka Lönnrotille annettua niukkaa tilaa kummeksuin, Ilkka Herlinin *Suomen tieteen historiaan* (Herlin 2000) laatiman folkloristiikan kuvauksen jälkeen en ollut yllättynyt: ammattihistorioitsija ei voi päästä sisään toisen tieteenalan elämismailmaan, ei tiedä mitkä asiat ovat olennaisia (ks. Lehtipuro 2001). Siksi me, jotka tiedämme, kihdyimme. Tältä kannalta kirjassa on puutteita myös vuosisadan loppupuoliskon, Krohnien ajan kuvassa. Osasin kuitenkin lukiessani eläytyä kansanliikkeitä – jollainen SKS myös oli – tutkineen Sulkusen psykohistorialliseen tulkintaan omasta mielestään väärin ymmärrettyjen kokemuksesta. Kansanrunousharrastus ja kiintymys suomen kieleen oli Herderin innostamassa sukupolvessa ankkuroitunut syvälle toimijoiden persoonallisuuteen. Siihen liittyi sellaisia vahvoja arvoja (*strong value*, ks. Laitinen 2005), että sivuraiteelle joutuminen ja vaikutusmahdollisuuksien puute välttämättä rassasi niitä, joilla oli kielestä ja kansanrunoudesta omaan kokemukseen perustuvia vahvoja mielipiteitä ja joiden valtavirrasta poikkeavia ideoita ei ajan paineissa (tarpeessa luoda sekä kirjallisesti käypä eepos että valtakunnallinen kirjakieli) kerta kaikkiaan voitu ottaa huomioon. Kyllä tämäkin tuska SKS:n historiaan kuuluu. Kun keskustelussa huomautettiin virolaisten *Kalevipoegilla*, toisin kuin *Kalevalalla*, olleen todellisia haastajia, tuli etsimättä mieleen, että ehkä juuri tässä on kansojemme olennainen mentaliteettiero. Suomessa rivit on suoristettu yhteisen asian taakse vaikka väkisin, erimieliset vaiennettu.

Europaeuksen varma näkemys Inkerin runonkeruun jatkamisen tärkeydestä (jonka torjunta perustui siihen, ettei ainoaksi oikeaksi vakiintumassa oleva *Kalevala* enää lisää tarvinnut) sai kunnollista vastakaikua tieteellisesti katsoen turhan myöhään, vasta parinkymmenen vuoden kuluttua: erottuiko Aili Nenolan äänessä tällä kohtaa pientä haikeutta? On kuitenkin selvää, että aikaansa edellä olevan ”akateemisen kylähullun” ajatusta laulajien oman äänen mielenkiintoisuudesta oli toden teolla mahdollista ymmärtää vasta sotien jälkeen, kun kehkeytyi Kalevala-harrastuksesta emansipoitunut kenttäempiirinen folkloristiikka, jonka myötä entistenkin aikojen folkloren esittäjistä tutkijoiden mielissä alkoi kehkeytyä subjekteja, aktiivisia toimijoita.

HENKI

Toteutumattomia mahdollisuuksia pohdittaessa on tärkeää tuntee kulloinenkin elämismailma ja se, mikä ylipäättään on mahdollista. Pekka Hakamiehen juuri ennen historia-keskustelua esiin heittämään ”hengen” (kansallisuusaatteen ja kansallisten pyrkimysten) merkitykseen folkloristisen tiedonintressin suuntaajana ja rajoittajana olisi ehkä voinut pysähtyä hieman pitemmäksi aikaa: miten mennyt elää meissä, vai eläkö? Kansallisten intressien eksplisiittinen vaikutus lakkasi sotien jälkeen, Suur-Suomihaaveiden romahdettua, kun oli pakko etsiä ideologisesti uutta suuntaa. Suomalaisen

uuden (Jouko Hautalan, Matti Kuusen, Lauri Hongon ja Leea Virtasen aloittaman) folkloristiikan epäkansallinen olemus näyttäytyi kansainvälisessä vertailussa kirkkaasti American Folklore Society:n vuosikongressin (2005) eurooppalais-latinalaisamerikkalaisessa paneelissa folkloristiikasta ja nationalismista: monissa maissa perinnepoliittinen agenda on yhä olennainen folkloristiikan käyttövoima. Yhä edelleen meitäkin kiinnostaa perinteen ja sen tutkimuksen liittyminen identiteettiin, mutta kuten Kaija Heikkinen totesi, niitä on muitakin kuin suomalaisuus.

Seminaarin kehysten loi järjestäjien valitsema ilmava avainsanojen sarja ja kukin alustaja sai ymmärtää saamansa ”tunnussanan” (henki, aine, kokemus, tunne, esitys, teksti, yhteen) haluamallaan tavalla. Yllättäviin avauksiin oli hyviä tilaisuuksia, kun sellaiset ilmeisimmät sanat kuin kansantieto, folklore, genre, yksilö, yhteisö ja perinne joukosta puuttuivat. Haastavimmat ajatukset heitti ilmaan Seppo Knuuttila: Onko suomalainen menetelmä todella metodi ilman teoriaa? Onko katoamisen tunne edelleen folkloristin riesa?

Miten muuten Julius Krohnin ”vanha” ja Kaarle Krohnin ”uusi” näkemys (ks. Hautala 1954, 190–197, 254–277) ovat ymmärrettävissä kuin evolutionismin, diffusionismin ja historiallisen kielitieteen taustaa vasten? Pitäisikö koko asia ajatella aivan uudestaan? Muilta tieteiltä kaapatut teoriat eivät nimittäin sano mitään siitä, mitä folklore on, ja tutkijoiden itsestäänselvä sitoutuminen kirjallisuuden estetiikkaan on estänyt pitävän folkloren teorian rakentamisen (tätä asiaa kiersin omassa alustuksessa kuin kissa kuumaa puuroa). Uskon, että tässä Knuuttila haukkuu oikeaa puuta. YLE Teema -televisiokanavalla 12.3.2008 nähdyn *Taiteen voima* -ohjelman Mark Rothko ja Väinämöisestä laulava Mekrijärven Jyrki Sissonen ovat samalla asialla: tavoite on koskettaa ihmisten perusemootioita ja spontaanit kyyneleet todistavat tavoitteen onnistumisesta. Sen ymmärsi P. Mustapää Väinö Salmisen siteeraaman Iivana Volotisen harvinaisen laulukuvauksen äärellä: ”Vain Homeros kertoo yhtä ylhäisestä kulttuurista” (Haavio 1948 [1943], 158).

UUDEN FOLKLORISTIIKAN HAASTE

Katoavaisuusretoriikkaan sen sijaan en ole tutkijana koskaan törmännyt, vaikka se on Knuuttilan kuvaamalla tavalla inspiroinut Henry Glassien ja Martti Haavion lisäksi monia muitakin. Arkistojen luominen kuuluu folkloristiseen perustyöhön, ja puhetta katoavan pelastamisesta tarvitaan ehkä keruukehotuksissa ja raha-anomuksissa, mutta se ”uusi (suomalainen) folkloristiikka”, jonka rakentaminen sukupolveamme 1960- ja 1970-luvuilla innosti, koski ihan muuta: aineistot voivat olla vanhoja tai tämänpäiväisiä, mutta tieteellisesti olennaista on, että niistä saadaan uudenlaista tietoa, niitä ymmärretään ilmauksena tässä ja nyt, joko tutkittavien ihmisten ja heidän kulttuurinsa tai tekstiä analysoivan tutkijan kannalta. Miten arvoitus tai sananparsi rakentuu, miten itku tai runo alkusoinnutetaan, mitä haltijakertomuksilla, kaskuilla tai lasten pihaperinteellä tehdään? Millä keinoilla kertoja, itkijä tai šamaani sanottavansa rakentaa, millaista yhteisöllistä folklorea syntyy aivan silmiemme alla, kaiken aikaa?

Poikkitieteellinen kylätutkimusryhmämme yritti ymmärtää juuri sitä Hyömäkeä (4), jossa kesällä 1970 olimme, kylän keskiaikaisesta menneisyydestä ja vuosisadanalun ”vanhakantaisuudesta” juurikaan piittaamatta. Vaikka omaa kenttätöitäni ohjeisti sama Goldstein (1964) kuin Henry Glassieta Ballymenonissa, en glorifoinut katoamassa olevaa maailmaa vaan yritin ymmärtää (1979) eletävän ajan folklorea, samoin kuin Kansanrunousarkiston kertojaprojektin tutkijat (ks. Sükala 1984; Kaivola-Bregenhøj 1988). Voiko Suomesta koskaan kirjoittaa sellaista kirjaa kuin *Passing the Time in Ballymenone* (1982), kysyi Knuutila, jonka Glassien kirja lumosi. Minusta Senni Timonen (2004) ja Lotte Tarkka (2005) ovat sen tavallaan tehneet.

KOKEMUS

Keskustelussa oli pohjavirta, joka nauhoitusta kuunnellessani, luettuani juuri Otto Anderssonia koskevan väitöskirjan (Nygqvist 2007; ks. Lehtipuron kirja-arvio tässä lehdessä), vain tuntui vahvistuvan. Se on kokemuksellisuuden kasvava ja entistä selvemmin tiedostettu merkitys folkloristiikassa: me kirjoitamme ihmisinä (naisina ja miehinä) ihmisistä, ihmisille; me tulkitsemme toisten kokemusta myös oman kielitajumme ja kokemuksemme kautta. Tästä todisti sekä Pertti Anttosen että Annikki Kaivola-Bregenhøjn ahaa-elämyksiä herättävä viipyminen ”itsestäänselvien” sanojen (perinne & välittyminen; esitys & esiintyminen) äärellä ja Aili Nenolan pysähtyminen tarkastelemaan itkuvirsikohtaamisiaan arkistossa ja kentällä: ”itkuvirsistä en paljon muuta tiedä kuin minkä toiset ovat kertoneet.”

Ympäristökin merkitsee. Martti Haavio ei löytänyt Mekrijärveltä runoa, mutta sentään luonnon ja maiseman. Aili Nenolaan teki inkeriläinen kylä vaikutuksen Sosnovyi Borin ydinvoimalan varjossakin: näillä kujilla naiset itkivät elämäänsä järjestykseen ja kerääjät kulkivat. Heidän kertomustensa kautta avautuu myös eri aikojen tutkijoiden elämämaailma. Näitä välittäjiä ei pidä sivuuttaa, vaan heidän sanojaan pitää lukea tarkasti. Kaivola-Bregenhøjn sanantarkka pohdinta puolestaan osoitti kirkkaasti oman kielen merkityksen: *performanssia* pyöriteltiin aikanaan amerikkalaisen uuden folkloristiikan muotisanana, mutta vasta *esitys*, *esittäminen* ja *esiintyminen* saa suomalaisen mieli- ja kielitajun liikkeelle.

Itse asiassa seminaarin kokemuksellisen teeman alkusoitto oli jo Aili Nenolan alustama edellisen illan keskustelu naistutkimuksesta ja naisnäkökulmasta, joka on tuonut koko tieteeseen aikaisempaa läheisemmän otteen yksityisyyteen. Kannattaa kuitenkin muistaa, että itkuvirsistä ei 1960-luvulla kiinnostuttu naistutkimuksen vuoksi vaan ikiaikaisena, institutionaalisen ja haastavan vaikeana perinteenlajina, kun runontutkimuksessa oli tuumaustauko. Naisnäkökulma tuli mukaan luonnostaan ja feministinen teoria vasta myöhemmin.

MISSÄ KULJIMME KERRAN

On sekä absurdia että täysin loogista, että kokemuksen tieteellisen tärkeyden oivaltamiseen ei suinkaan päästy ensin kaikkialla ulottuvilla olevan nykysuomalaisen arjen kautta vaan tien avasi viimeinen runonlaulaja Marina Takalo ja kaikista mahdollisista paikoista (myös Hongon tutkimien haltijaelämysten kautta) tutkijoiden tavoittamattomissa oleva Inkeri. Tässä *primus motor* Martti Haavion kiinnostuksessa Inkeriin on mukana häivähdys kansallista heimoaatetta. Kokemus sekin. Liikkeellelähtö myyttisestä runojen maasta ja arvostetuista perinteenlajeista varmisti uuden näkemyksen paikan folkloristiikan kaanonissa: sen jälkeen on lupa tulkita tämänpäiväisemminkin yhteisöllisen ja yksilöllisen kokemuksen kulttuurista ilmaisua, sekä arkistossa että kentällä. ”Jos lähtisin liikkeelle nyt, haluaisin paneutua yhden itkijän maailmaan”, sanoi Nenola, joka ensimmäiseksi tutkimustehtäväkseen kauan sitten sai Inkerin itkuvirsien aluejaon.

Pekka Hakamiehen Krohn-pohdintaa kuunnellessa en voinut olla ajattelematta, voimmeko enää oikein ymmärtää, miten hidasta ja ajatuksen traditioita kunnioittavaa humanistinen tiede on ollut: Julius Krohn voi 1885 aivan sujuvasti referoida auktoriteettina 1700-luvun tutkimusta ja Kaarle Krohn taas katsoi tehtäväkseen liian varhain kuolleen isänsä kesken jääneen työn valmiiksi saattamisen.

Kansantiedosta seminaarissa ei yllättävää kyllä juurikaan puhuttu. Mitä me tutkimme, kenelle kirjoitamme, mikä on vastuumme tieteellisen tiedon tuottajana ja kuka sitä tietoa tarvitsee? Pitäisikö meidän markkinoida työtämme paremmin? Varsin yleisin sanankääntein todettiin, että vetoaminen katoavan pelastamiseen on riittänyt aika pitkälle, mutta nyt tarvitaan sellaista kirjoittamista, jota muutkin arvostavat. Käyty keskustelu todisti tiedeyhteisön dynaamisesta tilasta, vaikka siitä nuorimmat äänet puuttuivatkin. On hieno asia, että seminaari on tallennettu, kertomassa jälkipolville tämän ajan folkloristien tavasta puhua. Tarjolla on monia vietteleviä ajatuksen polkuja ja hienovaraisia yhteisymmärryksiä. Oma suosikkini on Italo Calvinon (1999 [1993]) ajatus, jota keskustelussa varioitiin: ensin on tunnettava detaljit, vasta sen jälkeen on yleiskuva mahdollinen. Suoraan suoneen iski myös Aili Nenolan huomautus hitaasti kiiruhtamisen tärkeydestä: jos aina rynnätään eteenpäin, mikään ei ehdi kypsyä.

VIITTEET

1. Seminaarin teemat ja alustajat: (henki) Pekka Hakamies (TY): *Isä, poika ja benki*; (aine) Satu Apo (HY): *Kriittinen ajattelu tutkimushistorian kalliopohjana. Mietteitä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran historian äärellä*; (kokemus) Aili Nenola (HY): *Itkuvirsikohtaamisia tiedon, kokemuksen ja ymmärryksen kehällä*; (tunne) Seppo Knuutila (JoY): *Katoamisen tunne folkloristien riesana*; (esitys) Annikki Kaivola-Bregenhøj (TY): *Mikä on esitys?*; (teksti) Outi Lehtipuro (JoY): *Tekstin metamorfoosit*; (yhteen) Pertti Anttonen (HY): *Perinne ja välittyminen*. Puheenjohtajina toimivat Sinikka Vakimo (JoY), Stig Söderholm (JoY) ja Jyrki Pöysä (Joensuu perinnearkisto, SKS:n Kansanrunousarkisto).

2. Esitykseni sitaatit eivät ole sanatarkkoja vaan pyrkivät tiivistämään puhujan olennaisen sanottavan.
3. Tämän 1960-luvun nuoruuden kokemuksen ydintä oli kalevalamittaisen legendarunouden olemuksellinen läpituunkemattomuus: suomalaisen menetelmän lausutut ja etenkin lausumattomat premissit olivat liian lähellä viileästi tarkasteltaviksi Milman Parryn ja Albert Lordin jugoslavalaisen kenttätutkimuksen (ks. Lord 1965) heittämän haasteen valossa.
4. Mukaan luettuna nykyhetken johtanut historiallinen kehitys.

KIRJALLISUUS

- CALVINO, ITALO 1999: *Kuusi muistiota seuraavalle vuositubannelle*. Helsinki: Loken kirjastot. [1993]
- GLASSIE, HENRY 1982: *Passing the Time in Ballymenone. Culture and History of an Ulster Community*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- GOLDSTEIN, KENNETH S. 1964: *A Guide for Field Workers in Folklore*. Hatboro, Pennsylvania: Folklore Associates.
- HAAVIO, MARTTI 1948: *Viimeiset runonlaulajat*. Porvoo: WSOY. [1943]
- HAUTALA, JOUKO 1954: *Suomalainen kansanrunoudentutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 244. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERLIN, ILKKA 2000. Kulttuurintutkimus. – Päiviö Tommila (toim.), *Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet*. Helsinki: WSOY.
- KAIVOLA-BREGENHØJ, ANNIKKI 1988: *Kertomus ja kerronta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 480. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KROHN, JULIUS 1885: *Suomalaisen kirjallisuuden historia. Ensimmäinen osa. Kalevala*. Helsinki: Weilin & Göös.
- LAITINEN, ARVO 2005: Vahvan arvostamisen rooli inhimillisen elämän kannalta. – *Ajatus* 62.
- LEHTIPURO, OUTI 1979: *Haubon Hyömäki perinneyhteisönä*. Julkaisematon lisensiaatintyö. Folkloristikka. Turun yliopisto.
- 2001: Kuka? Mitä? Kenelle? Kysymyksiä tieteenhistoriasta. – *Elore* 1/2001 [online]. <http://www.elore.fi/arkisto/1_01/leh101.html> [28.3.2008.]
- LORD, ALBERT B. 1965: *The singer of tales*. New York: Atheneum.
- NYQVIST, NIKLAS 2007: *Från bondson till folkmusikikon. Otto Andersson och formandet av "finlandssvensk folkmusik"*. Åbo: Åbo Akademis förlag – Åbo Akademi University Press.
- SIKALA, ANNA-LEENA 1984: *Tarina ja tulkinta. Tutkimus kansankertojista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 404. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SULKUNEN, IRMA 2004: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 952. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

OUTI LEHTIPURO

TARKKA, LOTTE 2005: *Rajarahvaan laulu. Tutkimus Vuokkiniemen kalevalamittaisesta runokulttuurista 1821–1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1033. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

TIMONEN, SENNI 2004: *Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 963. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

TOMMILA, PÄIVIÖ (toim.) 2000: *Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet*. Helsinki: WSOY.

Filosofian lisensiaatti Outi Lehtipuro on folkloristi Joensuun yliopistossa.